

DİYARBAKIR'DA EYYUBİ HÂKİMİYETİ VE ONLARIN BURADAKİ İMAR FAALİYETLERİNDEN GÜNÜMÜZE ULAŞAN ÖNEMLİ İZLER

Ahmet Ali BAYHAN*

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Malatya, Elâzığ, Bingöl, Muş, Batman, Mardin, Şanlıurfa ve Adıyaman illeriyle kuşatılmış fiziki bakımdan on üç ilçeye ayrılmış, 2022 yıl sonu verilerine göre nüfusu 1.804.880 olan bir büyükşehir durumundaki Diyarbakır, kültür, ticaret ve sanayi merkezi olma özellikleri yanında sahip olduğu tarihi eserlerin bolluğu sebebiyle turistik merkez olma özelliği de son yıllarda çok belirginleşmiştir. Dicle Nehri'nin kenarında doğu ve güneydoğudan kayalık ve dik kenara sahip bir düzlük alana yerleştiğinden, bu alanın elverişli topografyasına bağlı olarak diğer yönlerden tarihi surlarla çevrili kabaca dikdörtgen şekilli ve Anadolu coğrafyasındaki benzeri yapıların en büyüğü ve en sağlamı olarak hala ayakta durmaya devam eden sur içi ile onun etrafında gelişen sur dışı yerleşim, şehrin merkezi durumundadır.

DİYARBAKIR'IN EYYUBİLER DEVRİNDEKİ KISA TARİHİ GELİŞİMİ

Dicle havzasının yukarı kesiminde, nehrin sağ yakasında denizden yüksekliği 650 m. olan yüksek bir platoda, önemli ticaret ve ulaşım yolları kavşağında bulunan ve önceleri Amid ya da Âmid olarak anılan, sonraları ise bölgede yerleşik Arap kabilelerden Bekir b. Vâil kabilesinden hareketle VIII. yüzyıldan itibaren Diyar-ı Bekr olarak biline gelen Diyarbakır, milattan önce 2300'den beri önemli bir yerleşim merkezi olması yanı sıra kalesinin bir kısmının da M. Ö. IV. asırdan kaldığı ve M. S. 349'da Doğu Roma İmparatoru Konstantinos'un Sâsâniler'e karşı şehrin etrafını surlarla çevirterek bölgenin askeri ve idari odağı olmuştur. 639'da İslam ordularınca fethedilen Diyarbakır, Abbasiler devrinde Hamdaniler ve Mervanoğulları, Melikşah zamanında 1085'te Türklerin eline

* Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, bayhanahmetali@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0003-2496-6136

KAYNAKLAR

- Altun, A. (1978). Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi, İstanbul.
- Aslanapa, O. (1991). Anadolu'da İlk Türk Mimarisi, Ankara.
- Aslanapa, O. (1984). Türk Sanatı, İstanbul.
- Bakırer, Ö. (1976). 13 ve 14'üncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, Ankara.
- Baş, G. (2013). Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme, Ankara.
- Bayhan, A. A. (2013). "Eyyubiler Döneminde Silvan Ulu Camii (Selahaddin Eyyubi Camii) Onarımı" Diyarbakır Ansiklopedisi (Ed.: İ. Işık), C. 2, Ankara, s. 293-294.
- Bayhan, A. A. (2004). "Diyarbakır ve Çevresindeki Eyyubi Eserlerinden Örnekler" Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Uluslararası Sempozyumu (20-22 Mayıs 2004, Diyarbakır) Bildirileri, Diyarbakır, s. 285-323.
- Bayhan, A. A. (2017). "Eyyubiler Devrinden Günümüze Kahire Kalesi'nin Mimari Gelişimi ve Önemi" Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD), C. 7, S. 2, Ordu, Temmuz, s. 121-132.
- Bayhan, A. A. (2013). "Eyyubiler Dönemi Mimarisi" Diyarbakır Ansiklopedisi (Ed.: İ. Işık), C. 2, Ankara, s. 287-288.
- Bayhan, A. A. (2013). "Eyyubiler Dönemi" Diyarbakır Ansiklopedisi (Ed.: İ. Işık), C. 2, Ankara, s. 288-290.
- Bayhan, A. A. (2013). "Eyyubiler Döneminde Diyarbakır Kalesi" Diyarbakır Ansiklopedisi (Ed.: İ. Işık), C. 2, Ankara, s. 290-291.
- Bayhan, A. A. (2013). "Eyyubiler Döneminde Silvan Kalesi ve Şehir Surları" Diyarbakır Ansiklopedisi (Ed.: İ. Işık), C. 2, Ankara, s. 291-293.
- Bayhan, A. A. (2021). "Farklı Dönemlerden Örneklerle Mısır'daki Tarikat Yapılarının Gelişimi" Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 100, Aralık, Ankara, s. 39-76.
- Bayhan, A. A. (2003). "Kahire Kalesi" Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10, Erzurum, s. 7-41.
- Bayhan, A. A. (2011). "Kuzey Afrika'da Bir Türk Yurdu: Mısır" Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (10-15 Eylül 2007, Ankara), 38. ICANAS Bildiriler, Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik, C. I, Ankara, s. 77-97, 418-423.
- Bayhan, A. A. (2004). "Mısır'daki Eyyubi Devri Mimari Eserleri: Medreseler ve Hankah/Zaviyeler" Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, Erzurum, s. 1-16.
- Bayhan, A. A. (2004). "Mısır'daki Eyyubi Devri Mimari Eserleri: Türbeler" Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 13, Erzurum, s. 21-41.
- Bayhan, A. A. (2017). "Mısır'daki Arap Harfli Kitabeler Üzerine Bir Değerlendirme" Arap Harfli Yazıtlar Çalıştayı (T.C. Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Başkanlığı, 19-21 Kasım 2015, Bursa) Bildirileri, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 44, Ankara, s. 251-280.
- Becker, C. H. (1973). "Eyyubiler", İslam Ansiklopedisi, C. IV, İstanbul, s. 424-429.
- Behrens-Abouseif, D. (1996). Islamic Architecture in Cairo, Cairo.
- Behrens-Abouseif, D. (1985). The Minarets of Cairo, Cairo.
- Beksaç, E. (1995). "Eyyubiler-Sanat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XII, İstanbul, s. 31-33.
- Beysanoğlu, Ş. (1996). Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, Ankara.
- Boran, A. (2011). "Diyarbakır Kalesi" Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi (Ed.: İ. Yıldız), Diyarbakır, s. 77-122.
- Cezar, M. (1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul.
- Çelik, Y. (2008). Diyarbakır Surlarında Hayvan Figürleri (Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır.
- Değertekin, H. (1992). Diyarbakır Surları Kitabeler ve Kabartmalar, Ankara.
- Gabriel, A. (1940). Voyages Archeologiques dans la Turquie Orientale, I (Texte), Paris.
- Gündoğdu, H. (1979). Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Her Yönüyle Şanlıurfa'97 İl Yıllığı, Şanlıurfa, 1997.
- İbn Muhammed, M. C. (1926). Meyyafarikin Yahud Silvan, İstanbul.
- Kılavuz, B. N. (2005). Güneydoğu Anadolu Bölgesi Minareleri (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), I (Metin), Van.
- Konyar, B. (1936). Diyarbekir İl Yıllığı, Ankara.
- Kuban, D. (2002). Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul.
- Kürkcüoğlu, A. C. (2000). Harran Yolların Buluştuğu Kent, Ankara.

- Kürkçüoğlu, A. C. (2000). İnançlar Diyarı Şanlıurfa, Ankara.
- Öney, G. (1988). Anadolu Selçuklu Mimarisinde Figürlü Taş Kabartma ve Heykel, Ankara.
- Özkurt, K. (2011). “Diyarbakır’daki İslami Dönem Yapılarında Yazı” Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi (Ed.: İ. Yıldız), Diyarbakır, s. 637-660.
- Baş, G. (2013). Diyarbakır’daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme, Ankara.
- Parla, C. (2005). “Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi” ODTÜ MFD, 1 (22: 1), s. 57-84.
- Parla, C. (2004). “Osmanlı Öncesinde Diyarbakır: Kente Hâkim Olanlar ve Bıraktıkları Fiziksel İzler” Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Uluslararası Sempozyumu (20–22 Mayıs 2004, Diyarbakır), Diyarbakır, s. 2247-283.
- Parla, C. (2012). “Surları ve Türk Dönemi Dokusuyla Diyarbakır Kenti” 38. ICANAS (10-15 Eylül 2007, Ankara) Bildiriler, Tarih ve Medeniyetler Tarihi, C. V, Ankara, s. 2465-2479, 2656-2661.
- Parlak, Y. (1997). Çeşitli Yönleri İle Silvan, Ankara.
- Savcı, S. (1956). Silvan Tarihi, Diyarbakır.
- Sevgen, N. (1959). Anadolu Kaleleri, Ankara.
- Şeşen, R. (1995). “Eyyubiler”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XII, İstanbul, s. 20-31.
- Şeşen, R. (1990). “Hittin’de Selahaddin’in Ordusu”, T.T.K. Belleten, LIV/209, Ankara, s. 427-434.
- Şeşen, R. (1983). Selahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti, İstanbul.
- Şeşen, R. (1987). Selahaddin Eyyubi ve Devlet, İstanbul.
- Tuncel, M. (1994). “Diyarbakır-Bugünkü Diyarbakır” Maddesi, DİA, Cilt: 9, İstanbul, s. 469-472.
- Turan, O. (1973). Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul.
- Turan, O. (1984). Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, İstanbul.
- Türk Dünyası Kültür Atlası, I, İstanbul, 1997.
- Uluçam, A. (1997). “Eyyubi Mimarisi ve Sanat Tarihimizdeki Yeri” Uluslararası Selahaddin-i Eyyubi Sempozyumu (23-24 Kasım 1996) Bildirileri, Diyarbakır, s. 255-265.
- Yetkin, S. K. (1965). İslam Mimarisi, Ankara.
- Yetkin, S. K. (1954). İslam Sanatı Tarihi, Ankara.
- Yetkin, S. K. (1984). İslam Ülkelerinde Sanat, İstanbul.